

Особливості розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Проаналізовано результати діяльності недержавних пенсійних фондів та страхових компаній у сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Встановлено, що на сьогодні основна діяльність недержавних пенсійних фондів зосереджена у секторі юридичних осіб, а страхових компаній – фізичних осіб. Визначено основні проблеми, які стримують розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, компанії зі страхування життя.

Проанализированы результаты деятельности негосударственных пенсионных фондов и страховых компаний в сфере негосударственного пенсионного обеспечения в Украине. Установлено, что на сегодня основная деятельность негосударственных пенсионных фондов сосредоточена в секторе юридических лиц, а страховых компаний – физических лиц. Определены основные проблемы, сдерживающие развитие негосударственного пенсионного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, компании по страхованию жизни.

The results of the activities of non-state pension funds and insurance companies in the non-state pension provision sphere in Ukraine were analyzed. The fact that the current activities of non-state pension funds is focused on the legal entities sector, and insurance companies – on the individuals is determined. The main problems that hinder the development of the non-state pension provision system in Ukraine are identified.

Keywords: non-state pension provision, non-state pension funds, life insurance companies.

Постановка проблеми. Одним із напрямів реформування пенсійної системи в Україні є розвиток недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), яке передбачає виплату додаткової пенсії за рахунок добровільно сплачених протягом певного періоду внесків. У країнах із розвинутою економікою недержавне пенсійне забезпечення є невід'ємною складовою пенсійної системи та відіграє важливу роль у соціальній та економічній сферах держави.

В Україні правові засади створення системи НПЗ були сформовані ще у 2003 році з прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Відповідно до цього закону недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

– недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками фондів;

– страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

– банківськими установами через укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень [1].

На сьогодні основними учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є недержавні пенсійні фонди (НПФ) та компанії із страхування життя (так звані СК Life).

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми.

Питанням діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні присвячено роботи таких українських вчених, як А. Бахмач, Я. Гушак, М. Мальований, О. Пищуліна, Д. Сандлер та ін. Ними було досить детально досліджено процеси становлення та результати діяльності НПФ в Україні. Проблематика розвитку накопичувального страхування життя та участі страхових організацій у недержавному пенсійному забезпеченні висвітлювались у працях В. Адамовича, О. Залетова, А. Зелінської, Г. Третьякової, В. Сахацького. Разом із тим питання особливостей діяльності НПФ та страхових компаній у сфері недержавного пенсійного забезпечення залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні та особливостей діяльності у цій сфері недержавних пенсійних фондів та страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. 1. Діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) в Україні розпочали свою діяльність у 2004 році. Це фінансові установи мають статус неприбуткових організацій, які здійснюють свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків учасників пенсійного фонду, управління пенсійними активами, а також забезпечення отримання ними виплат після настання пенсійного віку. У своїй діяльності кожен недержавний пенсійний фонд пов'язаний з компанією з управління пенсійним фондом, компанією з управління пенсійними активами, банком-зберігачем. Згідно із законодавством недержавний пенсійний фонд не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство.

В Україні недержавні пенсійні фонди створюються у формі відкритих (ВНПФ), корпоративних (КНПФ) та професійних

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

(ПНПФ) пенсійних фондів. На відміну від відкритих НПФ, учасниками яких можуть бути фізичні особи, незалежно від місця та характеру їхньої роботи, корпоративні та професійні НПФ є закритими, оскільки створюються роботодавцями для своїх працівників або профспілками для їхніх членів. Станом на 01.03.2014 у Державному реєстрі фінансових установ Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг містилася інформація про 81 недержавний пенсійний фонд, з них 65 відкритих, 10 корпоративних і 6 професійних НПФ [2].

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2006–2012 роках представлені у табл. 1. У порівнянні з 2006–2009 роками, коли спостерігалось доволі динамічне розгортання діяльності недержавних пенсійних фондів, у 2010–2012 роках відбулося зменшення темпів приросту показників їх діяльності чи спад по окремих показниках.

Зокрема, це стосується кількості учасників НПФ та кількості укладених пенсійних контрактів. Так, на кінець 2012 року кількість учасників НПФ становила 584,8 тис. осіб, та зменшилась у порівнянні із 2011 роком на 1,7%. Кількість пенсійних контрактів, укладених НПФ у 2012 році, скоротилась порівняно із 2011 роком на 18,1% [3].

Разом із тим обсяг сплачених пенсійних внесків у 2012 році збільшився порівняно із 2011 роком на 19,2% (з них на вкладників – юридичних осіб припадало 95,5% від загальної обсягу пенсійних внесків), а пенсійних виплат – на 20,6%.

Загальний обсяг активів, сформованих недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2012 становив 1660,1 млн. грн.

Інвестування коштів недержавних пенсійних фондів відбувається з мінімальним ступенем ризику та урахуванням вимог щодо нормативів інвестування пенсійних коштів в окремі види активів. Найбільша частка пенсійних активів НПФ розміщувалась на банківських депозитах, інвестується в корпоративні облігації, акції українських емітентів та цінні папери, дохід за якими гарантується державою. За період

існування пенсійних фондів загальна сума інвестиційного доходу станом на кінець 2012 року становила 620,3 млн. грн. (або 47,2% від суми сплачених внесків) та збільшилась протягом 2012 року на 10,8%.

Аналізуючи діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні, слід відзначити, що більшість тих, хто робить внески до НПФ, – це юридичні особи, і лише 4% внесків до НПФ – платежі фізичних осіб.

Вкладниками – юридичними особами недержавних пенсійних фондів є насамперед великі банки та корпоративні клієнти з окремих галузей економіки, зокрема Національний банк України (НБУ), Укресімбанк, Незалежна галузева професійна спілка енергетиків України тощо. Ці установи здійснюють внески у власні корпоративні та професійні НПФ за рахунок їх включення у собівартість продукції і таким чином забезпечують соціальні пакети для своїх працівників [4].

На частку КНПФ Національного банку України у 2012 році припадало 59,6% загальної суми активів НПФ, а за обсягами пенсійних внесків та виплат він значно випереджає інші недержавні пенсійні фонди (табл. 2).

Сукупна вартість активів першої п'ятірки НПФ за підсумками 2012 року становить близько 80% сукупних активів всіх НПФ. Серед першої п'ятірки НПФ – лідерів ринку є і відкриті пенсійні фонди, такі як ВНПФ «Перший національний відкритий пенсійний фонд», ВНПФ «Емерит–Україна».

Так, ВНПФ «Перший національний відкритий пенсійний фонд» тісно пов'язаний з Імексбанком і має представництва у філіях цього банку в 25 містах України. ВНПФ «Емерит–Україна» заснований компанією «Укртелеком». У 2007 році, у перший рік його функціонування, на пенсійні рахунки близько 80 тис. співробітників компанії було перераховано понад 20 млн. грн. Однак унаслідок фінансової кризи та процесу приватизації «Укртелекому» інтенсивний розвиток діяльності цього НПФ загальмувався.

Таким чином, характерною особливістю діяльності НПФ у сфері недержавного пенсійного забезпечення є те, що

Таблиця 1. Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні в 2006–2012 роках

Показники НПФ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Темпи приросту	
								2011/ 2010	2012/ 2011
Кількість недержавних пенсійних фондів	79	96	110	107	101	96	94	-5	-2
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	193	279	482,5	497,1	569,2	594,6	584,8	+ 4,5%	-1,7%
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. од.	41,5	55,9	62,3	62,5	69,7	75,0	61,4	+ 7,6%	- 18,1%
Загальні активи НПФ, млн. грн.	119,7	234,4	582,9	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	+ 21,2%	+ 19,7%
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	119,7	234,4	582,9	754,6	925,4	1102,0	1313,7	+19,1%	+ 19,2%
від фізичних осіб	5,3	14,0	26,0	31,8	40,7	50,6	58,6	+24,3%	+ 15,9%
від юридичних осіб	108,2	220,4	556,8	722,7	884,6	1051,2	1254,9	+ 18,8%	+ 19,4%
від фізичних осіб-підприємців	0,02	0,04	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
Пенсійні виплати, млн. грн.	4,0	9,1	27,3	90,1	158,2	208,9	251,9	+ 32,0%	+ 20,6%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	23,4	68,1	86,8	236,7	433,0	559,9	620,3	+ 29,3%	+ 10,8%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	6,1	16,6	31,6	47,1	64,6	86,6	106,6	+ 34,1%	+ 23,1%

Джерело: [3].

Таблиця 2. Показники діяльності найбільших НПФ за 2012 рік

	НПФ	Загальна сума активів, тис. грн.	Загальна сума надходжень до НПФ, тис. грн.	Сума надходжень за 2012 рік, тис. грн.	Сума пенсійних внесків від юридичних осіб, тис. грн.	Сума пенсійних внесків від фізичних осіб, тис. грн.
1	КНПФ Національного банку України	988654,8	643826,1	149909,3	149363,1	404,3
2	ВНПФ «Перший національний відкритий пенсійний фонд»	111204,4	103534,3	2969,5	1513,5	664,6
3	НТ «НКПФ ВАТ «Укресімбанк»	78160,	62452,1	9171,7	9145,9	0,0
4	ВНПФ «Емерит-Україна»	74222,4	64387,9	1176,1	1000,0	10,3
5	ППФ Незалежної галузевої професійної спілки енергетиків України	67731,7	69751,5	5478,1	5478,1	0,0
6	ВНПФ «Україна»	41134,3	42994,7	4752,4	982,4	1000,6
7	НПФ «Всі»	29219,6	42566,9	10062,3	3055,3	110,9
8	ВПФ «ПриватФонд»	24044,2	17854,2	3783,5	3512,3	270,3
9	ВНПФ «ІФД Капіталь»	23228,4	29841,9	1193,4	910,3	23,7
10	ВНПФ «Європа»	20291,3	27340,5	2805,8	940,6	263,1

Джерело: [5].

понад 90% пенсійних платежів до НПФ надходять за контрактами з юридичними особами, які у такий спосіб забезпечують недержавні пенсійні накопичення для своїх працівників. При цьому успішно працюють ті НПФ, за якими стоять великі фінансові установи, підприємства або компанії, що дозволяє їм стабільно забезпечувати пенсійні внески. Юридичні особи – засновники чи вкладники інших НПФ в останні роки втрачають інтерес до пенсійного забезпечення своїх співробітників, внаслідок чого відбувається призупинення або скорочення обсягів платежів.

Незважаючи на приріст пенсійних активів НПФ, вони досить невеликі, якщо порівняти їх з розмірами активів інших банківських та небанківських установ. Накопичення недержавних пенсійних фондів становлять менше 1% річного обсягу бюджету Пенсійного фонду України. Вагомим чинником, що обмежує приріст інвестиційного доходу НПФ, є невеликі обсяги залучених пенсійних внесків, а також законодавчо встановлені обмеження щодо інвестування пенсійних активів, що не дозволяє інвестувати їх у прибуткові фінансові інструменти.

2. Діяльність компаній із страхування життя у сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

В останні роки у зв'язку із запровадженням недержавного пенсійного забезпечення в Україні, значну частину ринку

страхування життя займають пенсійні та накопичувальні програми страхування життя. Так, у 2012 році на накопичувальне і пенсійне страхування прийшлося 50% ринку страхування життя (табл. 3).

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» страховій компанії дозволяється укладати договори страхування довічної пенсії (виплати довічного анuitету) лише за рахунок коштів, що накопичуються в недержавному пенсійному фонді. Разом із тим чинне страхове законодавство жорстко не регламентує діяльність страховиків на ринку НПЗ. Тому в рамках Закону України «Про страхування» [7] страхові компанії здійснюють накопичувальне страхування для забезпечення додаткового доходу впродовж певного терміну або довічно, після виходу на пенсію або при досягненні певного віку.

Обсяги платежів за пенсійними та накопичувальними програмами страхування життя, після певного спаду в 2009–2010 роках, пов'язаного із наслідками світової фінансової кризи 2008р., в останні роки показують позитивну динаміку зростання. При цьому близько 95% цих платежів припадає на накопичувальне страхування, 5–6% – на пенсійне (рис. 1).

Страхові виплати за договорами накопичувального та пенсійного страхування становлять 5–6% від обсягів надходжень

Таблиця 3. Надходження страхових платежів за видами страхування життя у 2008–2012 роках

Види страхування	Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), млн. грн.				
	2008	2009	2010	2011	2012
Всього з усіх видів страхування життя, в т. ч.:	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5
За договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника недержавного пенсійного фонду	0,09	1,2	2,1	0,35	0,59
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	51,8	60,7	35,2	47,5	43,9
За іншими договорами накопичувального страхування	769,3	676,0	683,5	794,7	844,6
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	40,4	15,6	20,7	72,4	45,1
За іншими договорами страхування життя	234,0	73,8	165,0	431,4	875,3

Джерело: [6].

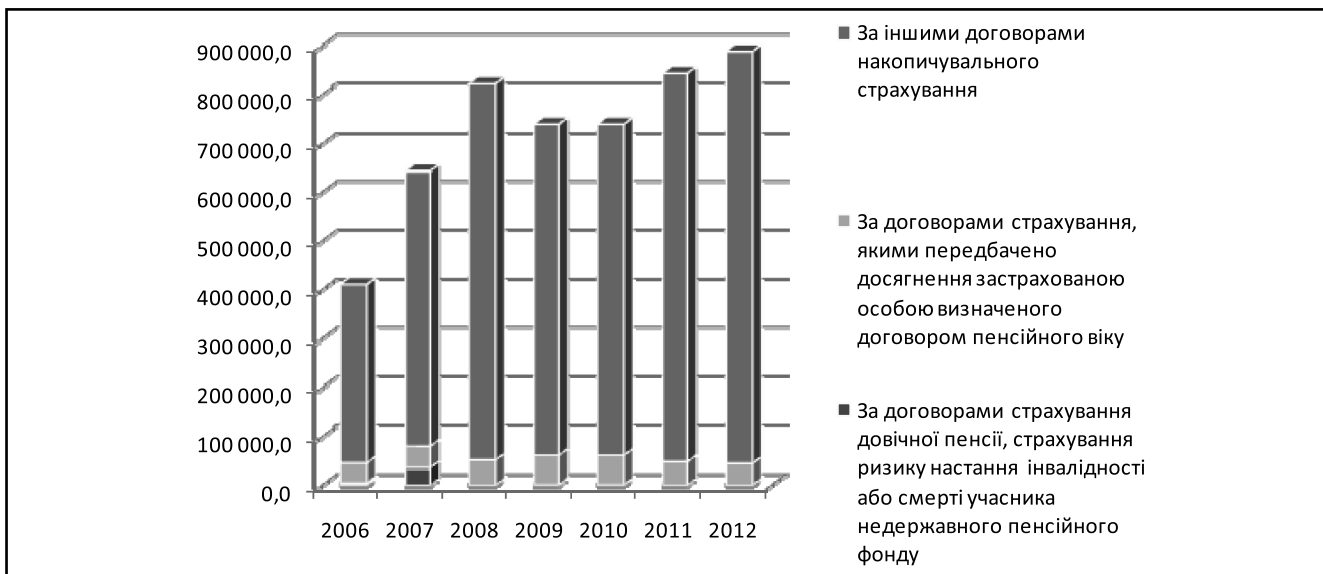

Рисунок 1. Валові надходження страхових платежів із пенсійного та накопичувального страхування, тис. грн.

Таблиця 4. Валові надходження страхових платежів із пенсійного та накопичувального страхування

Надходження страхових платежів	2009	2010	2011	2012
Всього, тис. грн	737925,4	720825,2	842584,5	889129
в т.ч. від фізичних осіб, тис. грн.	579171,1	590359,6	695840,1	768364
Частка фізичних осіб у загальних обсягах платежів, %	78,4%	81,9%	82,3%	86,4%

страхових платежів, внаслідок того, що довгострокові накопичувальні програми почали діяти відносно недавно.

Надходження страхових платежів із пенсійного та накопичувального страхування забезпечуються головним чином за рахунок фізичних осіб, частка яких у загальних обсягах надходжень складає в останні роки 80–85% (табл. 4).

Кількість фізичних осіб, залучених страховими компаніями до програм пенсійного та накопичувального страхування, починаючи з 2009 року постійно зростала і досягла на кінець 2012 року понад 500 тис. осіб. (рис. 2). Щорічний приріст учасників накопичувальних програм у період 2009–2012 років становив 70–90 тис. осіб.

Серед науковців та фахівців існують різні думки щодо місця страхових компаній у системі НПЗ. Одні експерти вважають, що страхова компанія може брати участь в НПЗ виключно шляхом створення окремої юридичної особи – недержавного пенсійного фонду та звертають увагу на більші ризики при роботі із страховими організаціями через відсутність Фонду гарантування виплат за договорами страхування життя [8].

Існує і протилежна думка, що в плані надійності, платоспроможності, захисту інтересів своїх клієнтів страхові компанії не тільки не поступаються НПФ, а й переважають їх [9, 10].

Перевагою НПФ є використання більш прозорих схем оподаткування і нарахування пенсій. Водночас вони

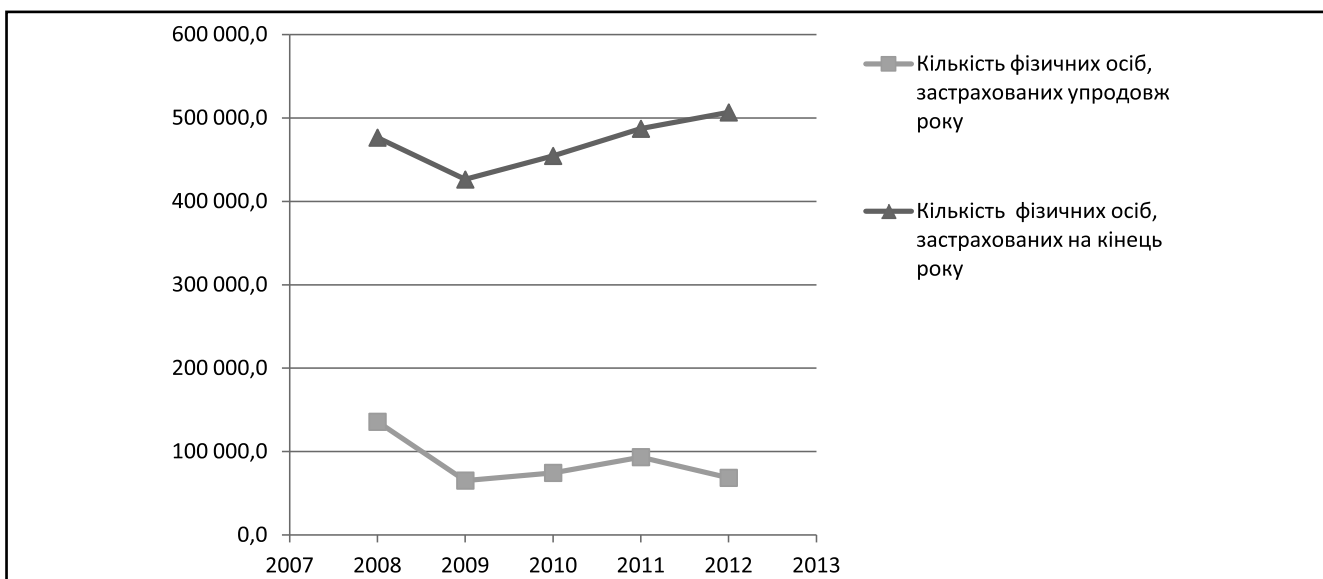

Рисунок 2. Кількість осіб, застрахованих за договорами пенсійного та накопичувального страхування

можуть використовувати лише однотипні продукти, жорстко визначені законодавством.

До переваг СК Life відносять більш широку гаму продуктів. За рахунок поєднання процесу накопичення коштів із страховим захистом клієнтів, компанії зі страхування життя демонструють більш ефективну діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення фізичних осіб.

Висновки

На сьогодні основними учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди та компанії із страхування життя, які займають різні сегменти ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Характерною особливістю діяльності НПФ є те, що близько 96% пенсійних внесків вони отримують від юридичних осіб, які забезпечують недержавні пенсійні накопичення для своїх працівників. При цьому успішно працюють ті НПФ, за якими стоять великі фінансові установи, підприємства або компанії.

За рахунок кадрової забезпеченості, наявності розвиненої інфраструктури компанії із страхування життя успішно розвивають діяльність у сфері пенсійного та накопичувального страхування фізичних осіб.

На даний час недержавне пенсійне забезпечення все ще перебуває на початковому етапі розвитку. До участі у недержавних пенсійному та накопичувальному страхуванні залучено лише біля 4% працюючого населення. У країнах із розвинутою ринковою економікою цей показник на порядок вищий.

Серед проблем, які гальмують подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення, перш за все слід відзначити: відсутність мотивації страхування своїх співробітників корпоративними клієнтами; низькі доходи переважної більшості громадян; недостатня їх поінформованість та недовіра до фінансових інститутів; недосконалість існуючих інструментів інвестування пенсійних активів; необхідність посилення гарантій щодо збереження накопичених коштів тощо. Не менш важливим є правове забезпечення рівно-

правності всіх суб'єктів системи НПЗ з метою використання сильних сторін кожного з них.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради. – 2003, №47–48. – 372 с.
2. Недержавні пенсійні фонди [Електрон. ресурс] / Комплексна інформаційна система Держфінпослуг. – Режим доступу: <http://kis.nfp.gov.ua>.
3. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електрон. ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг України <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-npz.html>
4. Шпак Ю. Забезпечена старість: надія тільки на себе [Електрон. ресурс] / Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/01/25/224924>.
5. Ренкінги за 2012 рік [Електрон. ресурс] / Національна Асоціація НПФ України та Адміністраторів НПФ. – Режим доступу: <http://www.napfa.24s.info>.
6. Консолідований огляд ринків. [Електрон. ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovaniy-oglyad-rinkiv.html>
7. Закон України «Про страхування» від 07.03.96 №86/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №18. – Ст. 78.
8. Зелінська А.Ю. Особливості діяльності страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення [Текст] / А.Ю. Зелінська // Магістеріум. – Вип. 35. Економічні студії, 2009. – С. 12–17.
9. Адамович В. Роль та місце компаній зі страхування життя у здійсненні пенсійної реформи в Україні. [Електрон. ресурс] [Текст] / В. Адамович. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2004/11-12/20041103.html>
10. Сахацький В. Роль та місце страхування життя у системі недержавного пенсійного забезпечення [Електрон. ресурс] / В. Сахацький // forINSURER.com за матеріалами «Страхова справа» №1(17)2005. – Режим доступу <http://forinsurer.com/public/06/01/24/2796>